

MEHNAT MUHOFAZASI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA ISHLAB CHIQUARISH XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH

Ikmatillaeva Nilufar Avzjanovna

Farg'ona shahar 1-son texnikumi

Maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada mehnat muhofazasining zamonaviy talablari, ishlab chiqarish va ta'lim muassasalarida xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, kasbiy xavflarni aniqlash va baholash, ularning oldini olish bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar yoritilgan. Shuningdek, mehnat muhofazasini boshqarishda raqamli texnologiyalar, xalqaro standartlar hamda xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Muallif tomonidan mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: mehnat muhofazasi, texnika xavfsizligi, kasbiy xavf, ishlab chiqarish, mehnat sharoiti, ergonomika, xavfsizlik madaniyati, ISO 45001, shaxsiy himoya vositalari.

Kirish

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, ishlab chiqarish korxonalarining modernizatsiya qilinishi va ta'lim tizimining rivojlanishi mehnat muhofazasiga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirmoqda. Har qanday korxona yoki ta'lim muassasasining muvaffaqiyatli faoliyati, avvalo, xavfsiz va sog'lom mehnat muhitini yaratishga bog'liq. Xodimning hayoti va sog'lig'i eng oliy qadriyat hisoblanadi. Shu sababli mehnat muhofazasi nafaqat huquqiy majburiyat, balki ijtimoiy va iqtisodiy zarurat hamdir.

Mehnat muhofazasi tizimining samarali tashkil etilishi ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarni kamaytiradi, kasb kasalliklarining oldini oladi, ish unumdorligini oshiradi va korxona xarajatlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, texnika va texnologiyalar tez sur'atlar bilan yangilanayotgan bugungi davrda mehnat xavfsizligini zamonaviy usullar asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'lim muassasalarida ham mehnat muhofazasi alohida e'tibor talab qiladi. Laboratoriyalar, ustaxonalar va amaliy mashg'ulotlarda foydalaniladigan jihozlarning xavfsiz ishlatilishi o'qituvchi va o'quvchilarning sog'lig'ini himoya qilishning muhim omili hisoblanadi.

Mehnat muhofazasining mazmuni va ahamiyati

Mehnat muhofazasi — bu xodimlarning hayoti, sog'lig'i va mehnat qobiliyatini saqlashga qaratilgan huquqiy, tashkiliy, texnik, sanitariya-gigiyena hamda profilaktik tadbirlar majmuidir. Ushbu tizim inson omilini ishlab chiqarish jarayonining markaziga qo'yadi hamda xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratishni asosiy vazifa sifatida belgilaydi.

Zamonaviy korxonalarda mehnat muhofazasi faqat xavfsizlik qoidalariga amal qilish bilangina cheklanmaydi. U ishlab chiqarish madaniyati, boshqaruv sifati, texnologik intizom va xodimlarning kasbiy tayyorgarligi bilan chambarchas bog'liq. Xavfsizlik talablariga rioya qilinishi korxonaning iqtisodiy samaradorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarishdagi ko'plab baxtsiz hodisalarning asosiy sabablari xodimlarning yetarli bilimga ega emasligi, texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilmaslik, uskunalarining nosozligi hamda mehnat intizomining buzilishi bilan bog'liq. Shu sababli har bir tashkilotda xavflarni oldindan aniqlash va ularni bartaraf etish mexanizmlarini joriy etish muhim hisoblanadi.

Bugungi kunda mehnat muhofazasi nafaqat ishlab chiqarish korxonalarida, balki ta'lim, sog'liqni saqlash, transport, qurilish va xizmat ko'rsatish sohalarida ham ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

Mehnat muhofazasining huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasida mehnat muhofazasini tashkil etish qonunchilik asosida amalga oshiriladi. Asosiy huquqiy hujjatlar qatoriga O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Mehnat kodeksi, "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun hamda Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari kiradi. Mazkur hujjatlar ish beruvchiga xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, xodimlarni shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minlash, mehnat xavfsizligi bo'yicha yo'riqnoma va o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish majburiyatini yuklaydi. Shu bilan birga, xodimlar ham xavfsizlik qoidalariga qat'iy amal qilishi, berilgan himoya vositalaridan to'g'ri foydalanishi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavfli vaziyatlar haqida rahbariyatni o'z vaqtida xabardor qilishi lozim.

So'nggi yillarda xalqaro mehnat standartlarini milliy tizimga joriy etish bo'yicha ham muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. ISO 45001 standarti asosida mehnat xavfsizligini boshqarish tizimini joriy etish korxonalarda xavflarni tizimli ravishda boshqarish imkonini bermiqda.

Kasbiy xavflarni aniqlash va baholash

Kasbiy xavf — bu mehnat faoliyati jarayonida xodimning sog'lig'i yoki hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillar yig'indisidir. Har qanday ishlab chiqarish korxonasi yoki ta'lim muassasasida xavflarni o'z vaqtida aniqlash va ularni baholash mehnat muhofazasining eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi.

Kasbiy xavflar mexanik, elektr, kimyoviy, biologik, fizik va psixologik omillarga bo'linadi. Mexanik xavflar harakatlanuvchi uskunalar, kesuvchi asboblal yoki balandlikda ishlash bilan bog'liq bo'lsa, elektr xavflari elektr toki urishi yoki qisqa tutashuv natijasida yuzaga kelishi mumkin. Kimyoviy moddalar bilan ishlash, chang va gazlarning ta'siri esa kasb kasalliklarini keltirib chiqarishi ehtimolini oshiradi. Kasbiy xavflarni baholash jarayonida ish joyidagi barcha xavf manbalari aniqlanadi, ularning inson salomatligiga ta'siri o'rganiladi hamda xavf darajasi

belgilanadi. Olingan natijalar asosida profilaktik tadbirlar ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv baxtsiz hodisalarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ko‘plab korxonalarda xavflarni baholash uchun maxsus elektron dasturlar va monitoring tizimlaridan foydalanilmoqda. Bu esa xavfsizlikni boshqarish sifatini yanada oshirishga xizmat qilmoqda.

Texnika xavfsizligini ta'minlash

Texnika xavfsizligi ishlab chiqarish jarayonlarining ajralmas qismi bo‘lib, uning asosiy maqsadi xodimlarni ishlab chiqarishdagi xavfli omillardan himoya qilishdan iborat. Korxonalarda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda xavfsizlik qoidalariga qat’iy rioya etish ham talab etiladi. Har bir ishchi ish boshlashdan oldin xavfsizlik bo‘yicha yo‘riqnoma olishi, uskunalarning ishlash prinsipi bilan tanishishi va favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilishni bilishi zarur. Ayniqsa, elektr jihozlari, payvandlash uskunalari, yuk ko‘tarish mexanizmlari va bosim ostida ishlovchi qurilmalardan foydalanishda ehtiyotkorlik talab qilinadi.

Korxonalarda uskunalarni muntazam texnik ko‘rikdan o‘tkazish, nosoz jihozlardan foydalanishni taqiqlash hamda xavfsizlik belgilarini o‘rnatish ishlab chiqarishdagi xavflarni kamaytirishga yordam beradi. Bundan tashqari, mehnat intizomiga rioya qilish ham texnika xavfsizligining muhim omillaridan biridir.

Ergonomika va sog‘lom mehnat muhiti

Ergonomika insonning jismoniy va ruhiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda ish joyini tashkil etish bilan shug‘ullanadi. To‘g‘ri tashkil etilgan ish joyi xodimning charchashini kamaytiradi, mehnat unumdorligini oshiradi va kasbiy kasalliklarning oldini oladi. Ta'lim muassasalari va korxonalarda ish joylari yetarli yoritilgan, shamollatilgan va sanitariya talablariga mos bo‘lishi kerak. Stol va stullar inson bo‘yiga mos tanlanishi, monitorlar ko‘z darajasida joylashtirilishi, ishlab chiqarish shovqini me'yoriy darajadan oshmasligi lozim. Shuningdek, ish va dam olish vaqtining to‘g‘ri tashkil etilishi ham sog‘lom mehnat muhitini yaratishda muhim

ahamiyatga ega. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, muntazam qisqa tanaffuslar ish unumdorligini oshirib, charchoqni kamaytiradi.

Shaxsiy va jamoaviy himoya vositalari

Mehnat muhofazasida shaxsiy va jamoaviy himoya vositalari alohida o'rin tutadi. Shaxsiy himoya vositalariga maxsus kiyim, himoya ko'zoynagi, respirator, qo'lqop, maxsus poyabzal va himoya dubulg'asi kiradi. Jamoaviy himoya vositalari esa bir vaqtning o'zida bir nechta xodimning xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ventilyatsiya tizimlari, himoya panjaralari, avtomatik signalizatsiya, yong'inga qarshi uskunalar va favqulodda to'xtatish moslamalari shular jumlasidandir.

Himoya vositalaridan to'g'ri foydalanish bo'yicha muntazam o'quv mashg'ulotlari tashkil etilishi, ularning texnik holati nazorat qilinishi va eskirgan vositalar o'z vaqtida almashtirilishi zarur. Bu nafaqat baxtsiz hodisalarni kamaytiradi, balki xodimlarda xavfsizlik madaniyatini ham shakllantiradi.

Yong'in xavfsizligini ta'minlash

Yong'in xavfsizligi mehnat muhofazasi tizimining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Elektr jihozlarining nosozligi, gaz uskunalaridan noto'g'ri foydalanish, yonuvchan moddalarni belgilangan tartibda saqlamaslik hamda texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilmaslik yong'in kelib chiqishining asosiy sabablaridan hisoblanadi.

Har bir ta'lim muassasasi va korxonada yong'in xavfsizligi bo'yicha yo'riqnomalar ishlab chiqilishi, evakuatsiya rejasi osib qo'yilishi va barcha xodimlar hamda o'quvchilar ushbu reja bilan tanishtirilishi zarur. Bundan tashqari, binolarda yong'in o'chirgichlar, signalizatsiya tizimlari va suv ta'minoti vositalari doimo soz holatda bo'lishi kerak. Amaliy mashg'ulotlar davomida elektr jihozlari ishlatiladigan ustaxonalarda yong'in xavfsizligi talablariga qat'iy rioya etilishi alohida ahamiyatga ega. Muntazam ravishda o'tkaziladigan o'quv mashqlari

favqulodda vaziyatlarda odamlarning to'g'ri harakat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Favqulodda vaziyatlarda harakat qilish tartibi

Favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda xodimlarning tezkor va to'g'ri harakat qilishi inson hayotini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli har bir muassasada favqulodda vaziyatlar bo'yicha harakatlar rejasi ishlab chiqilishi va amaliy mashg'ulotlar muntazam o'tkazilishi lozim.

Baxtsiz hodisa sodir bo'lganda, avvalo, xavf manbai bartaraf etiladi, jabrlanuvchiga birinchi tibbiy yordam ko'rsatiladi va zarur hollarda tez tibbiy yordam chaqiriladi. Elektr toki bilan bog'liq hodisalarda elektr ta'minotini darhol uzish, yong'in yuzaga kelganda esa odamlarni xavfsiz hududga evakuatsiya qilish birinchi navbatdagi vazifalardan hisoblanadi.

Ta'lim muassasalarida o'qituvchilar va o'quvchilarga favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish bo'yicha muntazam tushuntirish ishlari olib borilishi xavfsizlik madaniyatining muhim elementi hisoblanadi.

Mehnat muhofazasida zamonaviy texnologiyalarning o'rni

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar mehnat muhofazasini boshqarish tizimiga ham keng joriy etilmoqda. Elektron yo'riqnomalar, onlayn o'quv platformalari, videokuzatuv tizimlari va sun'iy intellekt asosidagi monitoring dasturlari xavfsizlikni ta'minlash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ayrim korxonalarda xavfli hududlarni nazorat qiluvchi sensorlar, gaz sizib chiqishini aniqlovchi avtomatik qurilmalar hamda xodimlarning joylashuvini kuzatuvchi tizimlar qo'llanilmoqda. Bunday texnologiyalar favqulodda vaziyatlarning oldini olishga va xavflarni erta aniqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, mobil ilovalar yordamida mehnat muhofazasi bo'yicha yo'riqnomalar bilan tanishish, test topshirish va xavfsizlik holatini nazorat qilish imkoniyatlari yaratilmoqda. Bu esa xavfsizlikni boshqarishda inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirishga yordam beradi.

Xorijiy tajriba va istiqbolli yo‘nalishlar

Rivojlangan davlatlarda mehnat muhofazasini boshqarishda ISO 45001 xalqaro standarti keng qo‘llaniladi. Mazkur standart xavflarni oldindan baholash, ularni boshqarish va xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishga asoslangan. Yaponiya, Germaniya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda xodimlarni muntazam o‘qitish, xavfsizlik bo‘yicha ichki auditlar o‘tkazish hamda zamonaviy himoya vositalaridan foydalanish ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar sonini sezilarli darajada kamaytirgan.

O‘zbekistonda ham mehnat muhofazasi tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va mutaxassislarning malakasini oshirish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa

Mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish xodimlarning hayoti va sog‘lig‘ini asrash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Ta‘lim muassasalarida mehnat muhofazasi talablariga qat‘iy rioya etilishi bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatida xavfsizlik madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar, xalqaro standartlar va profilaktik tadbirlarni keng joriy etish mehnat muhofazasi tizimini yanada takomillashtirishning asosiy omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi.
- 3.O‘zbekiston Respublikasining "**Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida**" gi Qonuni.
- 4.ISO 45001:2018 Occupational Health and Safety Management Systems.

5. Hayot faoliyati xavfsizligi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2023.
6. Abdurahmonov Q. Mehnat iqtisodiyoti va mehnatni tashkil etish.
Yuldashev T. Mehnat muhofazasi asoslari.
7. Karimov A. Texnika xavfsizligi.
Mehnat muhofazasi bo'yicha me'yoriy hujjatlar to'plami.
8. Xalqaro mehnat tashkiloti materiallari.
9. Ishlab chiqarish sanitariyasi bo'yicha uslubiy qo'llanma.
10. Mehnat xavfsizligini boshqarish tizimi bo'yicha o'quv adabiyotlari.

Foydalanilgan saytlar

1. <https://lex.uz>
2. <https://gov.uz>
3. <https://mehnat.uz>
4. <https://ilo.org>
5. <https://standart.uz>